

Kronika Slovanů / Helmold z Bosau (ed. Magdalena Moravcová, přeložil Jan Zdichynec), Praha, Argo 2012, ISBN 978-80-257-0786-9.

Nakladatelství Argo zpřístupnilo v posledních pěti letech širší veřejnosti v edici *Memoria medii aevi* již řadu středověkých kronik, z nichž lze jmenovat dílo merseburského biskupa Thietmara z počátku 11. století nebo o něco mladší *Činy biskupů hamburského kostela* od Adama Brémského. V roce 2012 vydalo Argo kromě Jordanových *Gótských dějin* a *Římských dějin* i Slovanskou kroniku (*Chronica Slavorum*) faráře Helmolda z Bosau.¹

Helmoldova kronika vznikla v polovině 12. století a pro současné historické bádání v oblasti společenského vývoje slovanského etnika mezi Labem a Odrou představuje nedocenitelný pramen. Helmoldův zájem byl podmíněn především polohou místa jeho působení. Bosau u Ploňského jezera (Plöner See) leželo nejen na pomezí slovanského a saského (německého) osídlení, nýbrž i na hranici tehdejšího křesťanského a pohanského světa. Helmold tudíž mohl během práce na rozdíl od jiných středověkých autorů využít i své vlastní vzpomínky a zkušenosti z pobytu u slovanských pohanů. Autor byl rovněž svědkem stále intenzivnějšího pronikání německých kolonistů na území Polabských Slovanů, o němž se ve své kronice na mnoha místech zmiňuje. Tlak Říše na slovanská teritoria zesílil zejména po posunutí říšské hranice směrem k Labi. Helmold proto po vzoru Adama Brémského vylíčil běh událostí od dob saských válek Karla Velikého a své dílo dovedl až do roku 1171. Následující přelomové období a poslední významnější potyčky mezi pohany a křesťany zaznamenal Helmoldův pokračovatel Arnold z Lübecku, z jehož spisu známe i Helmoldovo jméno. Slovanská kronika Helmolda z Bosau je bezesporu unikátním pramenem, bez něhož by naše vědomosti o nejzápadnější větvi slovanského etnika byly podstatně menší. Vydání nového českého překladu je velice přínosné jak pro odbornou, tak i pro laickou veřejnost. Překlad z latinského originálu a poznámkový aparát Jana Zdichynce společně s předmluvou od Jana Klápštěho připravila k tisku Magdalena Moravcová.

Edice se skládá z předmluvy, vlastního překladu, poznámkového aparátu, obrázkové a mapové přílohy. V předmluvě Jan Klápště seznamuje čtenáře se slo-

¹ *Helmold z Bosau / Kronika Slovanů* (ed. Magdalena Moravcová). Z latinského originálu přeložil Jan Zdichynec, Praha 2012.

vansko-saským pomezím, kde Helmold prožil část svého života. Popis je zaměřen převážně na dějiny kmene Obodritů, kteří v rámci svého kmenového svazu vytvořili kmenový stát, jenž odolával tlaku svých sousedů až do šedesátých let 12. století. Tato kapitola dějin je širší veřejnosti prakticky neznámá, a proto je zapotřebí ocenit výstižnost a přehlednost předmluvy, kterou Klápště obohatil i některými poznatky archeologického výzkumu daného regionu. V textu ovšem poněkud zapadl „pozdější život“ Helmoldovy kroniky a její význam v následujících stoletích. Čtenář ji pak může pojímat v souladu s názvem celé předmluvy jako svědectví o historii bez přímých dědiců. Obodrité na rozdíl od jiných kmenů Polabských Slovanů zanechali v dějinách Mecklenburska znatelnou stopu a příslušníci zdejšího vládnoucího rodu byli a dodnes jsou přímými potomky posledních obodritských knížat z dynastie Niklotovců. V tomto případě by tedy bylo vhodné zmínit alespoň rýmovanou kroniku Ernsta Kirchberga z roku 1378.² Kirchbergovo dílo tvoří ze dvou třetin Helmoldova kronika, kterou autor přeložil a převershoval do střední horní němčiny. Tato kronika se měla stát oporou mecklenburských knížat v jejich úsilí o švédský královský trůn a taktéž měla za úkol představit je jako potomky slovanských králů.³ Na Kirchbergovu kroniku navázal o více než století později Nicolaus Marschalk, jenž hledal kořeny mecklenburské dynastie už v době Alexandra Velikého. Středověké Obodrity posléze využil jako spojovací článek mezi antikou a svojí dobou.⁴ Oba rukopisy zmíněných kronik byly doplněné iluminacemi, znázorňujícími mimo jiné i obodritské „krále“ v plném majestátu. Ačkoliv z titulatury a jmen potomků posledních obodritských knížat během dvou generací mizí slovanský prvek, obodritské dědictví zcela nezmizelo. Ve 14. století

² *Mecklenburgische Reimchronik des Ernst von Kirchberg* (ed. Christa Cordshagen, Roderich Schmidt), Köln 1997.

³ Informačně má kronika sice malou hodnotu, ale některé informace přece jenom přináší. Z Kirchbergova díla známe například jméno manželky knížete Pribislava (Kirchberg V. 103, s. 26–33).

⁴ *Chronicon der mecklenburgischen Regenten etc. reim-reise* in: Ernst Joachim de Westphalen (ed.) *Monumenta inedita rerum Germanicarum praecipue Cimbricarum et Megapolensium I*, Leipzig 1739, s. 561–646. Ke vzájemnému vztahu obou kronik více Christa CORDSHAGEN, *Der Einfluss der Kirchberg-Chronik auf die Geschichtsschreibung, insbesondere die Reimchronik Nikolaus Marschalks*, *Mecklenburgische Jahrbücher* 115, 2000, s. 25–41.

se odkazy na obodritskou minulost znovu objevily v souvislosti s ambiciózní politikou knížete Jindřicha II. a jeho syna vévody Albrechta II.

Ztrátu politické svébytnosti nelze ztotožňovat se ztrátou svébytnosti etnické nebo jazykové. Není proto zcela možné souhlasit s úvahami o rychlé asimilaci slovanského etnika v Polabí. Ještě na přelomu 14. a 15. století jsou Slované důsledně odlišováni od tehdy již většinového německého obyvatelstva. Podobně jsou i do počátku 17. století zmiňovány v některých pramenech jako specifická jazyková skupina.⁵ Jedná se však o příliš rozsáhlou problematiku, kterou s ohledem na omezený rozsah předmluvy nelze podrobněji rozebírat. Pro základní informovanost čtenářů předmluva plně dostačuje.

Nový překlad Helmoldovy kroniky je v pořadí třetím českým vydáním. Vybrané kapitoly Slované kroniky vyšly poprvé v českém překladu Pavla Papáčka v roce 1925, přičemž úplný text připravil k tisku až Karel Vrátný v roce 1947. Vrátný byl sice při překládání velice pečlivý, dnešnímu čtenáři se ale styl překladu může zdát archaický. Editoři se na rozdíl od Vrátného překladu rozhodli sjednotit větší část antropogeografických označení podle publikace Libuše Hrabové. Jednotný styl přepisu narušují jenom některé názvy, které pravidla českého pravopisu neupravují, jako například Naumburg nebo Havelberg. Podobně přistoupili editoři i k osobním jménům slovanských knížat. Ačkoliv v latinských pramenech existovalo několik variant, v novém českém překladu byly upřednostněny tvary, které do češtiny zavedla Libuše Hrabová, popřípadě Karel Vrátný.⁶ Až na výjimky zůstal zachován i tvar *Slavia* či *Slavania*. Novější německý překlad užívá pro Slavánii prosté označení *Slawenland*, což ovšem ubírá tomuto geografickému názvu na významu, který měl ve středověkých narativních a diplomatických pramenech. Ve snaze přiblížit text Helmoldovy kroniky dnešnímu čtenáři bylo zapotřebí eliminovat především značné množství přechodníků, s nimiž Vrátný pracoval, a několik některých dnes již nevhodných či zastaralých slov. Tím je míněn především pře-

⁵ Slované na obou březích Labe si všiml mimo jiné i habsburský diplomat Siegmund von Herberstein ve své rozsáhlé práci *Rerum moscoviticarum commentarii* nebo Adam Bohorič autor nejstarší slovinské gramatické příručky z konce 16. století. Podobných příkladů existuje více, přičemž shrnutí poskytuje Panzer BALDUR, *Quellen zur slavischen Ethnogenese*, Heidelberger Publikationen zur Slavistik 14, Berlin 2002.

⁶ Ke slovanským jménům více Gertrud THOMA, *Namensänderungen in Herrscherfamilien des mittelalterlichen Europa*, München 1985.

klad latinského slova *sociis* v kapitole 100 jako soudruhové (v novém překladu jako druhové) nebo v kapitolách 1 a 14 *maiestatis imperatoriae* jako císařské velebnosti (v novém překladu jako císařského majestátu). Pro lepší čtenářovu orientaci jsou v textu nového překladu vyznačeny kurzívou pasáže, v nichž Helmold parafrázoval nebo přímo opsal biblický text, na který je pak čtenář odkázán v příslušné poznámce. Poznámky jsou připojeny i k textu převzatého z některých Helmoldových zdrojů, většinou z kroniky Adama Brémského.

Překlad Jana Zdichynce představuje výsledek pečlivé překladatelské a editorské práce, která zpřístupnila veřejnosti další významný pramen středověku. Edice je doplněna mimo mnoha poznámek a vysvětlivek i řadou map, obrázků, rodokmenů a seznamů jednotlivých knížat, králů, arcibiskupů a biskupů, o nichž se Helmold ve svém vyprávění zmínil. Případnému zájemci může pomoci v dalším studiu této problematiky i seznam nejdůležitějších pramenů a literatury.

Jan Tomášek

Libor JAN a kol., *Morava v časech markraběte Jošta. K 600. výročí zvolení posledního Lucemburka z moravské větve římským králem a jeho úmrtí*, Brno, Matice moravská 2012, ISBN 978-80-86488-93-6.

Před dvěma lety tomu bylo právě 600 let, kdy byl markrabě Jošt Lucemburský zvolen římským králem. Ze získaného postu se však netěšil příliš dlouho, protože v témže roce také zemřel. Na obě zmíněná výročí reaguje předkládaná publikace, do níž byly zahrnuty rozšířené a doplněné příspěvky autorů, přednesené v říjnu roku 2010 na jednodenní konferenci v Moravském zemském muzeu. Přestože Joštovi již byla staršími badateli věnována intenzivní pozornost (jmenujme za všechny alespoň práce Jaroslava Mezníka a Václava Štěpána), je zřejmé, že s využitím moderních metod vědecké práce lze stále obohacovat poznání nejenom postavy markraběte, ale potažmo i celé tehdejší společnosti.

Publikaci otvírá studie Dalibora Janíše věnovaná fungování zemského soudnictví, náplni jednotlivých úřadů a chodu správy země. Na hlavní protagonisty Joštova dvora se zaměřil Tomáš Baletka, který již jednu rozsáhlou studii k danému tématu publikoval ve Sborníku archivních prací. Nově upozorňuje zejména na pro-

blémy, s nimiž se potýkáme při pokusu o rekonstrukci vztahů a různých vazeb na markraběcím dvoře. Mnohdy jsme odkázáni na značně hypotetické konstrukce opírající se o nedostatek relevantních písemných pramenů. Vycházet můžeme z pouhých náznaků, kdy nám skutečné důvody, proč ta která osoba byla v úřadě vystřídána, bohužel unikají. Jako velmi přínosný lze hodnotit příspěvek Petra Elbela, v němž výstižně nastínil přehled dějin olomouckého biskupství a tamní kapituly prostřednictvím jejich vzájemných vztahů s markrabětem Joštem. Nadto mnohdy přináší zpřesnění nebo doplnění starších monografických prací, což se mimo jiné týká také datace a průběhu první volby Jana Soběslava olomouckým biskupem.

V následujících příspěvcích byla věnována pozornost vztahu markraběte Jošta a markrabství braniborskému, Uherskému království nebo opavským Přemyslovcům (Lenka Bobková, Daniela Dvořáková, Martin Čapský). Výraznou oporou moci Joštova otce Jana Jindřicha byla markraběcí královská a poddanská města, proto logicky byla do knihy zařazena i městská problematika. Tomáš Borovský upozorňuje na to, že se z období Joštovy vlády dochovalo poměrně široké a rozmanité spektrum pramenů k dějinám měst, které ukazují intenzivní komunikaci mezi markraběcím dvorem a městy. Zároveň podotýká, že se jednalo o vesměs jednostrannou komunikaci, kdy panovník využíval města a měšťany především hospodářsky jako zdroj financí nebo si případně nárokoval jejich služby. Přestože nelze hovořit o systematické politice ze strany Jošta, nepopíratelným faktem zůstává kulturní a společenský rozmach velkých měst při dočasném pobytu markraběcího dvora.

Libor Jan se ve svém příspěvku zaměřil na dvě rodové fundace moravských Lucemburků. Jak u kláštera augustiniánů poustevníků u sv. Tomáše, tak u královopolských kartuziánů u sv. Trojice byl Jošt považován za spoluzakladatele, i když prvotní iniciativu k jejich založení můžeme hledat již u jeho otce Jana Jindřicha. V případě těchto klášterů již nelze hovořit o mocenské funkci, která se jistě pojí s některými staršími založeními, ale převládá zde spíše reprezentativní a zbožné poslání. Barvitou fresku stavebního vývoje hradu Veverí, který hrál velkou úlohu právě v době obou markrabat, podal Miroslav Plaček. Přestože není zcela jisté, zda zde docházelo ke stavební činnosti i za Jošta, vzhledem k neoddiskutovatelnému významu pevnosti je zařazení této studie na místě. Díky ní si totiž můžeme učinit alespoň rámcovou představu o prostředí, v němž se odvíjely některé osudy markraběcího života. I když hlavní výstavba na hradě spadá již do období vlády

Joštova otce, je zřejmé, že markrabě na hradě pobýval a nespíše využíval jeho rozvinutý manský systém.

Za vskutku inovativní považuji příspěvek Evy Richtrové rozdělený na dvě části. V první se zajímavým způsobem pokusila zamyslet nad proměnami historiografického pohledu na výtvarné umění na Moravě v době vlády Jošta Lucemburského, ve druhé části pak obecně platné závěry demonstrovala na příkladu piety od sv. Tomáše v Brně. Ta byla starším uměnovědným bádáním připisována Jindřichovi Parlěřovi, respektive Jindřichovi z Gmündu. Podle nejnovějších výzkumů se však zdá, že pietu pochází od některého z kameníků školených ve svatovítské huti, což ovšem zároveň vylučuje existenci brněnské sochařské dílny, která by vytvořila dílo v době Joštově. Nutno podotknout, že zdrojem inspirace pro tyto úvahy byl soubor nedávno publikovaných studií Mileny Bartlové, jež autorka věnovala problematice národních charakteristik umění. Je zřejmé, že českomoravská umělecká historiografie se od svých vědeckých prvopočátků na přelomu 19. a 20. století vyvíjela pod vlivem vědy německé a rakouské. Jak Richtrová přesvědčivě dokládá, střetávání se s nacionalistickou koncepcí interpretace (nejen) středověkého umění zapříčinilo, že medievistika následujících období se imanentně snažila dokázat svébytnost a nezávislost českého středověkého umění na umění německém. Na základě tohoto přístupu pak docházelo (a někdy stále dochází) k mylné interpretaci a zařazení některých uměleckých děl, kdy jako ilustrace posloužila právě pieta od sv. Tomáše v Brně.

Pokud se starší bádání pokoušelo na základě jména toho kterého kameníka určovat jeho národnost, nejedná se po mém soudu o metodicky čistý přístup. Nelze vyloučit, že i tovaryš nesoucí typicky české jméno se mohl vyučit u německého mistra a naopak. Navíc jak kameníci, tak zejména tovaryši patřili k vrstvám městské společnosti, které často migrovaly. Historici umění také někdy chybně pracují s písemnými prameny městské provenience. Počet kameníků zmíněných v berních nebo soudních knihách ve skutečnosti neodráží stavební či jinou vyspělost dané městské lokality. Při vyhodnocování podobných typů pramenů si musíme uvědomit, že zachycují pouze určitý segment městské společnosti. Většinou se jedná pouze o majetné měšťany, kteří ve městě vlastní nějaký nemovitý majetek. Budeme-li předpokládat, že kameníci mnohdy putovali od stavby ke stavbě se svojí hutí, často si ve městě ani nezakoupili nemovitost, ani nepřijali městské právo,

pak jsou pro nás v podstatě „nezachytitelní“, přestože ve městě po nějaký čas pobývali. Město je navíc nutné vnímat jako živoucí organizmus. Vzhledem k časté změně majitelů jednotlivých domů docházelo k jejich opakovaným stavebním přestavbám nebo úpravám. Hojné stavební zásahy si zajisté vyžádaly požáry nebo povodně. Je zřejmé, že ve městě se nacházela celá řada kameníků-zedníků, kteří se věnovali běžné údržbě či drobným rekonstrukcím výstavných městských domů, jejichž ve většině případů pouhá torza dnes můžeme obdivovat. Jak správně autorka na závěr svých úvah podotýká, dějiny umění by měly upustit od dosavadní orientace na významné umělecké osobnosti a díla pouze prvotřídní kvality. Zároveň by stálo za to více se zaměřit na objednavatele děl, stejně jako na důležitý široký kontext jejich vzniku a uplatnění. Tím by mohlo dojít k překročení úzkého regionálního rámce a oproštění se od bludného kruhu atribucí a datací, jež jsou mnohdy ovlivněny mimouměleckými hledisky.

K vlastní podobě publikace je nutno podotknout, že graficky zajímavé a inovativní řešení vždy nemusí být ku prospěchu věci. Vzhledem k umístění poznámek vždy ve sloupci vedle textu často dochází k jejich značnému posunu oproti místu citace. Čtenář tak musí neustále listovat, aby se dozvěděl požadovanou citaci nebo text doplňující či rozšiřující informaci. Vedle ne vždy zdařilých tradičních a známých vyobrazení se nacházejí také některé zajímavé a neotřelé ilustrace. K nim patří zejména fotografie originálních listin nebo pečetí, stejně jako některé snímky současného stavu pojednávaných objektů. Právě v případě některých pečetí došlo k publikování jejich skutečné podoby vůbec poprvé. Protože publikace není určena pouze odborníkům, ale také širšímu okruhu laických zájemců o dějiny středověké Moravy, překvapí, že u mapy, znázorňující Braniborskou marku za vlády Askánců nedošlo k její elementární grafické úpravě, to znamená alespoň k překladu legendy a hlavních zobrazených správních celků z německého jazyka. Podobně ne vždy jsou uvedeni autoři fotografií, případně chybí zdroj, z něž bylo dané vyobrazení přejato nebo v jakých sbírkách či depositech lze daný předmět dohledat.

I přes výše uvedené výhrady lze uzavřít, že se jedná o tematicky semknutou publikaci, která se snaží postihnout Moravu v časech markraběte Jošta prizmatem několika vědních disciplín. Domnívám se, že podobné tematicky sevřené monografie jsou daleko přínosnější a badatelsky objevnější, než některé „nabobtnalé“ sborníky, v nichž vystupuje i několik desítek autorů, nicméně k stanovenému té-

matu se řada z nich vyjadřuje buď pouze okrajově, nebo vůbec. Vzhledem k tomu, že byly akcentovány různé okruhy zájmu, je možno knihu nečíst jako celek, ale vybrat si pouze příslušné kapitoly. Naopak po přečtení celé publikace nám před očima plasticky vyvstane nejenom rozporuplná osoba Jošta Lucemburského v její plné šíři, ale osudy markrabství moravského a mnohdy i okolních správních celků ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století.

Martin Musílek

Jiří JÁNSKÝ, *Dobrohostové z Ronšperka a na Poběžovicích, rod erbu berana, Domažlice, Nakladatelství Českého lesa 2013, 407 s. ISBN 978-80-87316-31-3.*

Kdo sleduje odbornou produkci Jiřího Jánského v posledních letech soustavněji, bere jeho v pořadí již třetí monografii do ruky s očekáváním faktograficky nabitého, přitom však současně napínavého čtení.¹ A dodávám rovnou, že podobně je tomu i v případě knihy nynější. Podobně jako u předcházejících si nad jejími stránkami uvědomujeme, jak dalece jsou možnosti poznání (a tím i podoba výsledných textů) poplatné disproporční pramenné základně: nemá smysl připomínat, že konflikt byl jen jednou z vypjatých forem provázejících soužití v exponovaném prostoru při česko-bavorské/falcké hranici, a pochopitelně nebyl prvkem tak dominantním, jak by se mohlo zdát z jeho zastoupení v knize. Zdánlivě nekončící záští byla zpravidla „nejviditelnějším“ projevem řetězců sporů, vyplývajících jednak ze vztahů mezi Čechami a Bavorskem, resp. Falcí (a to na úrovni lokální i státní), jednak z dynastických sporů uvnitř wittelsbašského domu i navenek. Neméně charakteristická je totiž průběžná (a velmi často úspěšná) snaha českých pánů získat angažmá ve vojenských službách zahraničních solventních zájemců, v daném případě nejčastěji bavorských vévodů. Příslušníci významných západočeských rodů (vedle Gutštejnů a Švamberků především právě Ronšperkové) sehráli jakožto vojenští podnikatelé v dobových konfliktech úlohu velmi zásadní.

¹ Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006; Idem, *Hroznatovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009.

Spíše než málo objevené poukazy k malé šanci poklidně plynoucí každodennosti na „zaznamenání“ (ve srovnání s konfliktem) stojí za připomenutí celé množství „náhodných“ zmínek, vyplývajících mezi řádky a majících širší výpověď (a namnoze představujících *pars pro toto*): a pokud by nám často dochované seznamy do Čech dovážených (resp. cestou ukradených a proto evidovaných – opět typický kontext zaznamenání) komodit připadaly banální, v případě zpráv o opovědných listech přibíjených na kostelní dveře bychom podobný odsudek pronesli asi sotva. Běžný (ovšem jen ojediněle prameny explicitně dokumentovaný) rituál totiž současně naznačuje jeden z momentů širokého spektra kontextů, v nichž kostel jakožto typ „sociálního prostoru“ v pozdním středověku vnímáme.

Ronšperkové jsou jedním z rodů zahraničního původu, který se v Čechách etabloval již hluboko v době předhusitské a s místním prostředím natolik splynul, že si jejich cizí původ zpravidla ani neuvědomujeme. Již před časem se problematice etablování cizí šlechty v českém prostředí věnovala L. Bobková (především pro severočeské prostředí 16. století), přičemž aktuálně (U. Tresp) je věnována pozornost úloze zahraniční šlechty v integrační koncepci Karla IV. (šlechty z korunních zemí) – řekl bych, že právě v tomto rámci bylo by možné napříště vykládat i působení původem bavorských Ramspergů (erbu berana) v Čechách (zde jsou průkazně doloženi od 14. století), nebo jej minimálně vzít v potaz jako jeden z možných dobových kontextů.² Jánský věnuje pozornost nejen českým Ramspergům (Ronšperkům) a rodům s nimi s větší či menší měrou hypotetičnosti příbuzným, ale i bavorským Ramspergům (v tomto případě pochopitelně již stručněji). Jedním z východisek minimálně teoretických příbuzenských vazeb je erb berana – jeho nositele autor sleduje ve střeoevropských erbovnících 14.–15. století, jakož i na celé škále dalších heraldických médií (tesané, malované, na okenních výplních).³

² Lenka BOBKOVÁ, *Cizí šlechta usazená v severních Čechách do poloviny 17. století*, in: Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století, Lenka Bobková (ed.), Ústí nad Labem 1992, s. 99–113; Eadem, *Cizí šlechta v politickém systému předbělohorských Čech*, in: Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města. Sborník ze semináře konaného v Mariánské Týnici ve dnech 21.–23. května 1997, Mariánská Týnice 1998 s. 3–10; Uwe TRESP, *Karl IV. und der Adel der Wenzelskrone*, in: *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jh.)*, Eva Doležalová – Robert Šimůnek (edd.), München 2011, s. 81–117.

³ K interpretaci souvislostí pořízení erbovní galerie v kostele slavětínském lze připomenout nedávnou studii Josefa ZÁRUBY-PFEFFERMANNNA, *Die Kirche St. Jakobus Maior in Slavětín*.

Strukturou (vnitřní výstavbou) textu zachoval Jánský úzus předcházejících svazků: osudy příslušníků rodových větví jsou sledovány souběžně. Před linií „vertikální“ (dle jednotlivých větví) autor zcela logicky upřednostňuje „horizontální“ (dle generací) – tento způsob strukturování látky dává vyniknout i úloze osobních dispozic a nevyzpytatelné náhody na cestě k moci a bohatství, jak se opakovaně ukazuje v případě bratří vycházejících z týchž podmínek, jejichž postavení na sklonku života bylo ovšem nesouměřitelné. Příkladem může být životní dráha Dobrohosta z Ronšperka (†1506) a jeho bratra Břeňka (s. 131–214, 214–222).

Ambiciózní Dobrohost svou koncepcí rezidenčního města Poběžovic (jež přejmenoval na Ronšperk) vlastně jen dovršil dílo svých předchůdců. V jejich případě se jasně ukazuje, nakolik – podobně jako např. jejich „sousedé“ Gutštejnové – Ronšperkové za svůj vzestup vděčili možnostem, jež nabízela husitská doba: z horšovotýnského purkrabího Zdeňka z Drštky (erbu berana) se v průběhu 20. let stal zápisný majitel Horšovského Týna (více než století zde pak byla jedna z ronšperských rezidencí) a části chotěšovského klášterství. Přičemž není bez zajímavosti, že to zdaleka nebyl až věčně insolventní Zikmund Lucemburský, ale již arcibiskup Konrád z Vechty, kdo začal vydatně zastavovat arcibiskupské majetky (Horšovský Týn v to počítaje).

Svou nejnovější knihou dal Jiří Jánský odborné (i širší) veřejnosti k dispozici další závažnou monografii středověkého šlechtického rodu, vymírajícího před polovinou 16. století. Spolehlivá, faktograficky detailní práce je opatřena poznámkovým aparátem a seznamem pramenů a literatury, a ovšem rodokmeny a řadou obrazových příloh; leckterý čtenář by jistě uvítal alespoň výběrový personální a geografický rejstřík (jakkoli osoby klíčových aktérů jsou zřejmě i z přehledně strukturovaného obsahu – s. 4–6).

Robert Šimůnek

Eine Wappengalerie des römischen Königs Wenzel und des böhmischen Adels, in: *Böhmen und das Deutsche Reich. Ideen- und Kulturtransfer im Vergleich (13.–16. Jahrhundert)*, Eva Schlotheuber – Hubertus Seibert (edd.), München 2009, s. 301–320, jejíž autor ji spíše než k Házmburkům směřuje do dvorského okruhu.

Dušan COUFAL, *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha, Kalich 2012, 326 s. ISBN 978-80-7017-185-1.

Zájem o problematiku husitského kalicha provází husitologii po celé její trvání, vlastně od jejích samotných počátků až do současnosti. Není samozřejmě divu; přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou se dostalo v husitském uvažování tak mimořádného postavení, že se z něj, a tedy konkrétně z kalicha, nakonec stal přímo symbol husitského reformního hnutí i husitské revoluce. Počet prací na toto téma neustále narůstá, a proto nepřekvapuje, že je stále obtížnější přijít na dané téma s opravdu zásadním příspěvkem. Takovou prací je však zcela nepochybně nedávno vydaná monografie mladého brněnského historika Dušana Coufala.

Již z oněch několika statí posledních let, pod nimiž je právě zmíněný autor podepsán a které jsou věnovány zejména dějinám husitsko-katolické polemiky o kalich, bylo dostatečně zřejmé, že na půdu husitologie vstupuje nová, překvapivě výrazná osobnost. Ale i přesto, že bylo již předem od Coufalovy knižní prvotiny mnohé očekáváno, stala se jistě pro mnohé překvapením, neboť jen těžko jí lze listovat bez pocitů obdivu.

Hned v úvodu své knihy zdůrazňuje autor mimořádnost učeného „hádání“, které svedli v prvních měsících roku 1433 v Basileji v polemice o čtyři pražské artikuly zástupci husitských svazů a církevního koncilu, a formuluje dvě základní otázky, jež se v předkládané monografii snaží zodpovědět (s. 8–9): „V čem byla právě látka laického přijímání z kalicha tak specifická, že v Basileji poutala zvláštní a zvýšenou pozornost teologů a kanonistů? A také – uvážíme-li, že k „turnaji víry“ heretiků s katolíky došlo na půdě pozdně středověkého koncilu – jakou shodou okolností a procesů k takovému nebyvalému souboji mohlo dojít?“

Odpovědi na takto pregnantně formulované otázky se Coufal dobírá v následujících zhruba čtyřiceti kapitolkách, jež jsou chronologicky uspořádány do tří velkých bloků s názvy Mezi Prahou a Kostnicí: v hájemství teologů, O kalich a trůn: „ryšavý drak“ v Čechách a Husitský požadavek slyšení ve víru vysoké politiky. Autor v nich před zraky čtenářů rozprostřel strhující obraz vývoje husitsko-katolické polemiky o kalich od jejích počátků až do roku 1431, přičemž způsob, jakým tak učinil, si zaslouží nejvyšší uznání.

Možná nejpozoruhodnějším rysem zde připomínané knihy je skutečnost, že dějiny sporu o husitský kalich v ní vystupují v dosud nevídané plasticitě. Autor přihlíží k nejrůznějším aspektům sledované polemiky, takže ke slovu přichází i prosopografie, teologie, politické dějiny aj. Hlavní jeho zájem je ovšem soustředěn na interpretaci relevantních děl z okruhu traktátové literatury, na zmapování oné „války traktátů“ (obratně zvolený termín užívá Coufal i pro název jedné ze svých kapitol), jejímž specifickým prizmatem můžeme do jisté míry nahlížet i dějiny husitské revoluce, jak se o to kdysi snažil zejména F. M. Bartoš, přímo mistr v hledání a rozkrývání příslušných kontextů. V této souvislosti spojuje Coufala s Bartošem i velká pozornost, kterou ve své knize věnuje úsilí o přesnější chronologické zařazení i autorskou atribuci jednotlivých traktátů. Ani u něj se nejedná o snahu samoučelnou, ale o důsledek hluboce zdůvodněného poznání, že bez přesnějšího stanovení chronologie a autorství těchto děl lze mnohdy jen obtížně dospět k jejich adekvátní interpretaci. Coufalova práce je – mimo jiné – skvělá právě v tom, že ukazuje, co vše lze na základě těchto detailních analýz odvodit, pokud jsou postaveny do náležitých souvislostí, a jak lze s jejich pomocí podstatně zvýšit vypovídací schopnost zkoumaných textů.

Ze všech účastníků husitsko-katolické polemiky o přijímání podobojí vyzdvihuje Coufal nejvíce Jakoubka ze Stříbra. Takové ocenění není žádným překvapením, za zmínku však stojí, jak autor zmíněné monografie tohoto iniciátora husitského utrakvismu nahlíží. V jeho podání je Jakoubek především hlavním tvůrcem husitské teologie kalicha, je tím, který promyslel a formuloval její tři základní pilíře – *necessitas*, *praeceptum* a *utilitas* – a který jí tím zajistil překvapivou důsažnost, směřující až ke zpochybnění učitelského úřadu církve i k rozpadu její jednoty. Ostatně právě z tohoto důvodu se podle Coufala stal článek o kalichu právě tím nejvýbušnějším a nejvíce kontroverzí vzbuzujícím článkem ze čtyř pražských artikulů. Zde autor rovněž pěkně ukazuje, jak v probíhajícím sporu o kalich husitská strana postupně radikalizovala svá stanoviska a jak pod jeho tlakem propracovávala své teologické postoje k důsledkům zprvu nejspíš vůbec netušeným (jedná se přitom zřejmě o obecněji platný mechanismus: vezměme si kupříkladu myšlenkový vývoj takového Husa či Luthera, kteří se teprve pod tlakem nepřátelské polemiky posouvali k pozicím, na něž zprvu jistě ani nepomyslili).

Prozradili jsme si již odpověď na první ze dvou hlavních otázek, které si Coufal ve své knize položil, a prozradíme si nyní i odpověď druhou. Husitská strana se od samých počátků pokoušela dosáhnout slyšení, respektive disputace o kalichu i dalších husitských člancích, zatímco katolíci jeví k podobným návrhům zpravidla jen velmi málo vstřícnosti, a to z velmi závažných důvodů, neboť by to znamenalo připustit možnou mylnost již dříve učiněných církevních věroučných rozhodnutí. Autor vypočítává celou řadu takových pokusů, jež ale po mnoho let pokaždé uvízly na mrtvém bodě, a snaží se postihnout i ty nejjemnější proměny ve stanoviscích obou stran, které nakonec vedly k realizaci husity vytoužené disputace. Zásadní význam v tomto posunu přičítá skutečnosti, že teprve spanilé jízdy z konce dvacátých let dokázaly dodat husitským požadavkům na potřebné přesvědčivosti (autor nepochybuje, že zmíněné vojenské akce byly úsilím husitských svazů o vynucení si pokud možno rovnoprávného věroučného dialogu i přímo motivovány) a zároveň zvýšit ochotu církve vyjít vstříc představám, dlouhodobě prosazovaným zejména králem Zikmundem, že by se řešení husitské kauzy měl ujmout, a to za účasti husitských zástupců, nový církevní koncil.

Coufalova pozoruhodně vyzrálá, nápaditá a čtenými novými postřehy jiskřící studie se zřejmě zařadí mezi klíčová díla současné husitologie. Uvážíme-li však zároveň, že z pohledu jejího autora představuje možná jen „pouhá“ prolegomena k vlastní analýze basilejské polemiky o prvním z pražských artikulů, k níž se Coufal již delší dobu připravuje s důkladností jemu vlastní, náš respekt a obdiv k nedávno vydané práci ještě vzroste. Na závěr si ještě připomeňme, že kniha disponuje obvyklým vědeckým aparátem, který zahrnuje leckdy i velmi obsírné poznámky pod čarou, soupis použitých pramenů a literatury a samozřejmě i velmi důležitý jmenný rejstřík.

Jaroslav Boubín